

Коханенко О. В.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТЕЛЕОЛОГІЧНОГО АРГУМЕНТУ: БАЙЄСОВСЬКИЙ ПІДХІД

Серед багатьох шляхів логіко-філософської аргументації божественного існування найпопулярнішими виявились три класичні аргументи: онтологічний, космологічний та телеологічний. Телеологічний аргумент, як і попередні, неодноразово підсилювався все новими й новими доводами на протязі історико-філософського поступу. Але поряд з цим нові ідеї та способи доведення телеологічного аргументу надавали підстав й для формування нових контраргументів. З огляду на це логічний аналіз телеологічного аргументу та його варіантів постає як необхідний елемент у формуванні критеріїв його логічної істинності, правильності та слушності.

***Ключові слова:** телеологія, телеологічний аргумент, логічний аналіз, ймовірнісна логіка, байєсовський підхід.*

Вступ

Біблійне вчення про Бога характеризується суттєвою ознакою, що відрізняє його від будь-яких інших філософських та наукових теорій, центральною проблемою яких є проблема божественного існування. Біблія проголошує існування Бога як дещо очевидне, непроблематичне та несуперечливе. Саме тому Біблія починає з Бога, існування якого приймає як очевидний факт. Поняття Бога та його існування тут виступають у якості основи та фундаменту, на ґрунті якого вибудовується вся система біблійного вчення.

Для філософії поняття Бога є не менш важливим, а під час й необхідним. Поняття Бога для філософів – це узагальнення важливої ідеї, що виконує не замінні функції для побудови філософських систем. Але важливість цього поняття в філософії не знімає його проблематичності. Більшість філософських систем, запропонованих у ході історико-філософського поступу з необхідністю приходили до ідеї Бога, яка поставала результатом складної логіко-філософських аргументації. Та чи завжди можна з впевненістю стверджувати, що така аргументація повністю відповідала критеріям раціональності, логічної істинності та правильності?

В історії філософії виокремлюють декілька традиційних шляхів, що ведуть до філософського доведення божественного існування. Відправним пунктом однієї частини з таких шляхів постає та реальність, яку ми маємо, яка є, в той час як відправним пунктом другої частини шляхів – та реальність, яка має бути. Стосовно першої частини одним з основних аргументів божественного існування є телеологічний аргумент.

Телеологічний аргумент ґрунтується на принципі доцільності усіх речей в світі та світу в цілому, з якого висновують наявність дизайнера або архітектора з якостями розумної істоти (знання, розуміння, мудрість, намір).

Слово “телеологія” походить від грецького “telos” (родовий відмінок “teleos”), що означає ціль. Телеологія як філософське вчення приписує усім речам в світі та

світу в цілому здатність цілепокладання, яке або встановлюється Богом, або трактується як внутрішня властивість природи. Ця здатність визначається як принцип доцільності світового порядку. В філософській теології принцип доцільності світу визначають виключно як здатність світу до цілепокладання, що може бути встановлена лише Богом. Тому телеологічний аргумент, виходячи з наявності доцільності світового порядку виснує існування Бога.

Аналіз досліджень і публікацій. Уявлення про таку доцільність світу та всіх речей в ньому, що пов'язані з формуванням перших спроб телеологічного доведення буття Бога сягають ще часів Античності.

В роботах Платона "Тімей" та Аристотеля "Метафізика" в характеристиках Деміурга та Першодвигуна починають розвиватися ідеї цілепокладання світу. Августин в своїй роботі "Місто Бога", описуючи "місто людей" говорить, що одним із божественних задумів є замінити місто людей на місто Бога. П'ятий доказ в "Сумі теології" Аквінського Т. повністю ґрунтується на телеології. Різні варіанти телеологічного аргументу були запропоновані багатьма філософами та теологами. Серед них аргументи Д. Юма, В. Палея, М. Беха, Р. Свинбурна та ін.

Сучасні зарубіжні дослідники проблеми телеологічного доказу, зокрема Е. Мусінг [2, Р. 9-13] та Дж. Х. Собел [4, Р. 238-298], серед множини цих формулювань виокремлюють два основні види: класичні формулювання телеологічного аргументу (Т. Аквінський, Д. Юм, В. Палей) та сучасні формулювання телеологічного аргументу (М. Бех, Р. Свинборн).

Основна частина. Велика кількість варіантів телеологічного аргументу, запропонованих у ході історико-філософського поступу зумовила появу нових назв цього аргументу. Основні з них: аргумент від наміру (argument from design) та точно-відрегульований універсальний аргумент (Fine-tuned universe arguments). Всі можливі існуючі форми телеологічного аргументу поділяють на три основні види 1) аналогічні телеологічні аргументи. 2) дедуктивні телеологічні аргументи та 3) абдуктивні телеологічні аргументи.

Аналогічні телеологічні аргументи виснують про існування вищого буття на основі порівняння артефактів цього буття із властивостями буття людини. Стандартна схема цього аргументу така:

(1) Буття **e** є схожим на специфічний людський артефакт **a** (наприклад машина).

(2) До **a** належить **R** тому, що це результат навмисного наміру розумної людської діяльності;

(3) Схожі наслідки мають схожі причини;

(4) Отже, (дуже) ймовірно, що до **e** належить **R** тому, що це результат навмисного наміру розумної, схожої на людську, діяльності.

Дедуктивні телеологічні аргументи будуються за такою схемою:

(1) Деякі речі в природі мають характер навмисно створених речей (**R**);

(2) Властивості речей, що мають характер навмисно створених (**R**) не можуть бути створені (некерованою) природою, тобто всі **R** мають бути продуктом розумного наміру;

(3) Отже, деякі речі в природі є продуктом розумного наміру.

Абдуктивні телеологічні аргументи будуються за схемою абдуктивних міркувань, які Пірс Ч. визначав як перехід від фактів до їх причин:

(1) С – незвичайний факт, що спостерігається;

(2) Якщо А істинно, то С природно.

(3) Отже, є підстави припускати, що А – істинне.

Одним з авторів класичної форми телеологічного аргументу є видатний представник філософії нового часу Д. Юм. Телеологічний аргумент Д. Юма можна віднести до виду аналогічних аргументів, адже основна форма його доведення ґрунтується саме на певному принципі аналогії, де в результаті наявності схожих наслідків робиться висновок про наявність схожих причин.

Філософські погляди Д. Юма продовжують лінію розвитку емпіризму його попередників. Розпочинаючи свої дослідження з аналізу структури досвіду людини, Д. Юм приходять до висновку, що ідея субстанції є необхідним наслідком діяльності душі людини. Органічним елементом його філософської системи є телеологічні погляди, які автор розвиває головним чином в роботі “Діалоги про природну релігію”

Основним предметом дослідження в роботі “Діалоги про природну релігію” є телеологічне доведення існування Бога [1, с. 393-411]. Аналіз низки аргументів на користь даного доведення, які пропонуються одним з трьох учасників діалогу Клеантом, супроводжуються низкою риторичних питань та контраргументів з боку скептика Філона. Розгляд аргументу щодо факту наявності зла у світі змусило Демеа – третього учасника діалогу – залишити суперечку перед тим як Філон та Клеант підвели деякі підсумки, запропонувавши висновки, що розкривають їх погляди.

Аргумент Клеанта ґрунтується на переході від фактів до теорії, до тези, яка обґрунтовується очевидністю фактів. Відповідно до цієї тези існування впорядкованості та доцільності природи є результатом дії Бога в світі. Клеант порівнює Бога з годинникарем та будівником, який створює та організує своє творіння. Головною темою діалогів є обговорення свідчень, одні з яких слугують підтверджуючими, а інші заперечуючими фактами щодо так званої релігійної гіпотези Клеанта.

Варіант телеологічного аргументу Д. Юма, запропонований в “Діалогах про природну релігію” став одним з основних предметів логічного аналізу Дж. Х. Собела

Для здійснення логічного аналізу телеологічного аргументу автор використовує ймовірнісну логіку, зокрема логіко-математичний метод байєсовської оцінки. Застосування цього підходу обґрунтовується побудовою аргументації телеологічного аргументу як вона розгортається в роботі Юма Д. На початку висувається релігійна гіпотеза Клеанта [Там само, с. 393-405], а далі альтернативні свідчення, які або підтверджують, або заперечують вихідну гіпотезу [Там само, с. 405-417] та альтернативні гіпотези Філона [Там само, с. 417-440], які Дж. Х. Собел називає аналогічними альтернативами або іншими теоріями від наміру.

Ймовірнісна логіка – це розділ сучасної некласичної логіки, в межах якої порядок із двома логічними значеннями (“і” та “х”) висловлювання може мати певне значення

Φ , що відповідає всім дійсним числам інтервалу $[0, 1]$. Крім того, в ймовірнісній логіці значення “ \mathbf{i} ” виражає достовірність висловлювання, значення “ \mathbf{x} ” – суперечливість висловлювання.

Ймовірнісна логіка широко застосовується в багатьох емпіричних дослідженнях. Ця характерна особливість забезпечується використанням в її межах багатьох підходів та методів теорії ймовірності.

Одним з таких методів є метод байєсовської оцінки.

Томас Байєс – англійський священик та математик XVIII ст. В своїй праці “Ессе про вирішення проблем в теорії випадкових подій” виклав теорему, яка стала однією з основних теорем елементарної теорії ймовірності. Теорема Байєса визначає ймовірність настання подій в умовах, коли на основі спостережень відома лише певна частина інформації. За формулою Байєса стало можливим більш точно вирахувати ймовірність, беручи до уваги як заздалегідь відому інформацію, так і дані нових спостережень.

Байєсовській підхід – це певний спосіб переоцінки наукових положень за допомоги отримання нових альтернативних даних (свідчень, гіпотез). Останнім часом, цей підхід, окрім різноманітних галузей статистики також використовується в інших сферах, зокрема медицині та філософській теології. Основою цього підходу є так званий байєсовський критерій (відношення правдоподібності) який представляє собою відображення відношення ймовірності:

$$\frac{\text{ймовірність отримання даних за умови справедливості нульової гіпотези}}{\text{ймовірність отримання даних за умови справедливості альтернативної гіпотези}}$$

Байєс виходить з того, що будь-якій гіпотезі може бути приписана деяка нульова апіорна (від лат. *a priori* – з попереднього) ймовірність того, що вона є істинною, для того, щоб згодом, враховуючи нові дані, отримати апостеріорну (від лат. *a posteriori* – з наступного) ймовірність істинності цієї гіпотези. Якщо висунута гіпотеза дійсно є вірною, то нові дані повинні сприяти збільшенню цієї ймовірності, в протилежному випадку – вони повинні її зменшувати.

Математична форма даної теореми має такий вигляд:

$$\mathbf{P(h/e)} = \frac{\mathbf{P(h)} \cdot \mathbf{P(e/h)}}{\mathbf{P(e)}}$$

де, $\mathbf{P(h/e)}$ – апостеріорна вірогідність істинності гіпотези \mathbf{h} за умови, що наявне свідчення \mathbf{e} ;

$\mathbf{P(h)}$ – апіорна ймовірність істинності гіпотези \mathbf{h} ;

$\mathbf{P(e/h)}$ – ймовірність отримання свідчення \mathbf{e} за умови, що гіпотеза \mathbf{h} вірна;

$\mathbf{P(e)}$ – ймовірність свідчення \mathbf{e} .

Враховуючи, що $\mathbf{P(e)} = \mathbf{P(h)} \cdot \mathbf{P(e/h)} + \mathbf{P(\sim h)} \cdot \mathbf{P(e/\sim h)}$,

де, $\mathbf{P(\sim h)}$ – апіорна вірогідність хибності гіпотези \mathbf{h} ;

$\mathbf{P(e/\sim h)}$ – вірогідність отримання свідчення \mathbf{e} при умові, що гіпотеза \mathbf{h} невірна.

Отримаємо формулу, що дозволяє уточнити ймовірність істинності гіпотези \mathbf{H} із

врахуванням отриманого свідчення **E**:

$$P(h/e) = \frac{P(h) \cdot P(e/h)}{P(h) \cdot P(e/h) + P(\sim h) \cdot P(e/\sim h)}$$

Ця формула розкриває основну мету байєсовського підходу. Первинна (апріорна) оцінка ймовірності істинності гіпотези **P(h)** може мати нечітке, наближене значення, але вона дозволяє шляхом врахування свідчення **e** отримати більш точну оцінку **P(h/e)**, яку можна далі використовувати у якості відновленого значення **P(h)** для нового уточнення з врахуванням нових свідчень. Тобто, з кожного разу знову і знову відбувається процес уточнення ймовірності **P(h)** з урахуванням нових і нових свідчень. В кінцевому підсумку, якщо знайдеться достатня кількість свідоцтв, можна отримати остаточний висновок про істинність (якщо **P(h)** наближується до **1**) або хибності (якщо **P(h)** наближується до **0**) гіпотези **h**.

Таким чином, за формулою Байєса можна підрахувати апостеріорну ймовірність будь-якої гіпотези. Для цього достатньо знати лише апріорні ймовірності всіх альтернативних свідчень.

Як була зазначено вище байєсовський підхід став одним з логіко-математичних методів, який з успішністю використовується в межах сучасної філософської теології, зокрема в логічному аналізі телеологічного аргументу.

Логічний аналіз телеологічного аргументу із використанням байєсовського підходу може бути здійснений двома способами:

1. Перший спосіб аналізу ймовірності результатів телеологічного аргументу базується на принципі, запропонованому Н. Салмоном в роботі “Релігія та наука: новий погляд на діалоги Юма” [3, р. 146]. Н. Салмон розглядає в якості нульової гіпотези релігійну гіпотезу Клеанта, а в якості альтернативних свідчень – свідчення доцільності та впорядкованості світу та свідчення появи не необхідного зла. Враховуючи ці нові альтернативні свідчення, за формулою Байєса, він розраховує ймовірність релігійної гіпотези Клеанта.

2. Другий спосіб аналізу ймовірності результатів телеологічного аргументу був запропонований Дж. Х. Собелем [4, р. 253]. Цей спосіб ґрунтується не на врахуванні появи нових свідчень нульової гіпотези, у якості якої також постає релігійна гіпотеза Клеанта, а на залученні інших варіантів гіпотез які є конкуруючими по відношенню до нульової.

Для того, щоб здійснити логічний аналіз в такий спосіб Дж. Х. Собел пропонує застосувати Байєсовську теорему для гіпотези в логічному або ймовірнісному розподіленні.

Логічне розподілення – це сукупність висловлювань, які перебувають в такому відношенні один до одного, коли необхідно одне з них є істинним висловлюванням. Ймовірнісне розподілення – це розподілення, яке подібне до логічного, але замість логічної необхідності істинності одного з висловлювань в даному розподіленні достатньою є лише ймовірність істинності одного з висловлювань.

Враховуючи логічне або ймовірнісне розподілення гіпотези, маємо теорему:

$$P(h/e) = \frac{P(h) \cdot P(e/h)}{P(h) \cdot P(e/h) + P(\sim h) \cdot P(e/\sim h)}$$

$$\Sigma_n [P(h_n) \cdot P(e/h_n)]$$

$P(h/e)$ – апостеріорна вірогідність істинності гіпотези h за умови, що наявне свідчення e ;

$P(h)$ – апріорна ймовірність істинності гіпотези h ;

$P(e/h)$ – ймовірність отримання свідчення e за умови, що гіпотеза h вірна;

$P(e)$ – ймовірність свідчення e ;

$\Sigma_n [P(h_n) \cdot P(e/h_n)]$ – формула повної ймовірності.

Або (при умові, що $h = h_1$):

$$P(h_1/e) = \frac{P(h_1) \cdot P(e/h_1)}{$$

$$[P(h_1) \cdot P(e/h_1)] + \dots + [P(h_n) \cdot P(e/h_n)],$$

де, для будь-якої e , $P(e) > 0$ та логічне або ймовірнісне розподілення $\{h_1, h_2, \dots, h_n\}$, де для кожної h_i , $1 \leq i \leq n$, $P(h_i) > 0$.

Застосування Байєсовської теореми для аналізу гіпотези в розподіленні дає можливість з'ясувати не те наскільки добре підтверджуючими є певні свідчення для оцінки ймовірності нульової гіпотези, а те наскільки ця гіпотеза є ймовірною у відношенні до інших нових конкуруючих гіпотез.

Застосувавши теорему для гіпотези в розподіленні, Дж. Х. Собел виснує про “слабкість аргументативної сили” телеологічного аргументу в тому варіанті, який був запропонований Д. Юмом Низка фактів та гіпотез, які були висунуті опонентами Клеантата, Філоном та Демеем суттєво зменшують ймовірність релігійної гіпотези Клеанта. Крім того, поява нових альтернативних сучасних гіпотез щодо доцільності виникнення та розвитку Світу (наприклад теорія еволюції) примножують цей негативний результат.

Висновок

Виходячи з результатів логічного аналізу юмівського телеологічного аргументу, можна зробити висновок про слабкість телеологічного аргументу в цілому. А, отже, варіант логічного аналізу, запропонованого Дж. Х. Собелем можна тлумачити, як такий, що розкриває роль логіки, яка полягає в запереченні істинного значення положень теології, яким в цьому випадку виступає значення телеологічного аргументу. Але, якщо не робити поспішних узагальнень, то стає очевидним, що такі негативні висновки не слід відносити до характеристики телеологічного аргументу в цілому. Адже, маємо справу лише з одним з варіантів телеологічного аргументу та використанням методу логічного аналізу (байєсовський підхід) без обґрунтування коректності його застосування у цьому питанні.

Література:

1. Юм Д. Диалоги о естественной религии / Д. Юм. – М. : Мысль, 1996. – С. 379-482. – (Сочинения: в 2 т. / Д. Юм ; т. 2).
2. Musing Ebon Unmoved Mover. Arguments for the existence of God [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ebonmusings.org/atheism/unmovedmover.html#ontological>
3. Salmon Nathan Religion and Science: A New Look at Hume's Dialogues // Philosophical Studies. – 1978. – № 33. – P. 288-356.
4. Sobel J. H. Logic and Theism: Arguments For and Against Beliefs in God. – United Kingdom: Cambridge University Press, 2004. – 652 p.

Annotation

Kohanenko O. Logical analysis of teleological argument: Bayes' rule. Among of many ways of the logical and philosophical divine existence argumentations, there are three most popular classic arguments: ontological, cosmological and teleological.

A teleological one, as though as previous ones, many times was being enforced by the new and new proofs, during history-philosophical development. But all together with this, the new ideas and methods of teleological argument proving also gave grounds to form the new critics. Taking into account all said before, the logical analysis of teleological argument with its kinds is now appears as a necessary element in forming of its logical truth and rightness criterions.

Keywords: teleology, teleological argument, logic analysis, probabilistic logic, Bayes' rule.

Коханенко О. В., Дорошкевич В. О.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

ПРОБЛЕМА ІСНУВАННЯ БОГА ТА ДУАЛІЗМ Р. ДЕКАРТА

Проблема сутності та існування Бога з необхідністю пов'язана з проблемою доказів божественного буття. Серед багатьох аргументів на користь існування Бога, а також їх різноманітних варіантів не можна визначити жодного, в якому при певних обставинах не знайшлись би суперечності та прогалини в обґрунтуванні. В зв'язку з цим постає питання про необхідність пошуку не тільки більш досконалих аргументів, але й більш релевантних методологічних принципів.

Ключові слова: проблема існування Бога, докази божественного існування, дуалізм Р. Декарта, духовна субстанція, матеріальна субстанція.

Вступ. Питання про сутність та існування Бога завжди було одним із найпроблематичніших питань, що неодноразово виступало предметом дискусій та суперечок різного характеру. Поряд із цим майже в кожній релігії у кожного народу існує уявлення про Бога або богів. Такі уявлення є дуже різноманітними і в багатьох рисах відрізняються одне від одного. Перш за все це залежить від культурного, національного та історичного факторів. Біблія, наприклад, розглядає існування Бога як самоочевидний факт, що не потребує жодних доведень. Головним свідченням цього факту, який приймається на віру є свідчення Бога про самого себе: “Я є Сущий” [Вих 3, 14].

Для філософії ж будь-які змістовні висловлювання як про сутність, так і про існування Бога є проблематичними. Вона стверджує те, що самоочевидність того, що мається на увазі, коли мова йде про Бога – лише видимість. Водночас кожна філософська теорія не заперечує важливості, а часто й необхідності поняття “Бог” та висловлювань про його сутність. В першу чергу це обґрунтовується величезним загальнокультурним значенням ідеї Бога. У цьому відношенні найважливішу роль відіграє вивільнення ідеї Бога від ідеї тілесності, що було здійснено в межах монотеїстичних релігій. Такий крок, є настільки величезним досягненням за своїм значенням, що його нерідко порівнюють із введенням в арифметику числа 0, а в